

Η ΤΑΞΙΚΗ ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Γύρω από το θέμα των κοινωνικών τάξεων έχουν αναπτυχθεί πάμπολλες θεωρίες. Οι πιο συνηθισμένες έχουν μια διπολική αντίληψη, διαχωρίζοντας την κοινωνία σε πλούσιους – φτωχούς και / ή ισχυρούς – ανίσχυρους. Η ιδιότητα του πλούσιου / ισχυρού είναι σύνηθες να συνδυάζεται με την ιδιοκτησία της γης και των μέσων παραγωγής. Αντίθετα, η ιδιότητα του φτωχού συνήθως συνδυάζεται με την έλλειψη κάθε μορφής ιδιοκτησίας. Η διπολική αυτή αντίληψη χαρακτηρίζει κύρια την ιστορία των κοινωνικών αγώνων για την απόκτηση της «ισότητας». Ενώ είναι προφανές ότι ο ως άνω διαχωρισμός είναι ιστορικά εμφανής σε όλες τις κοινωνίες και ως εκ τούτου η αντίστοιχη προκύπτουσα ταξινόμηση των ανθρώπων (τάξεις) είναι κάτι που ισχύει, ο Μαρξ έδωσε μια άλλη ταξική προσέγγιση ταξικού διαχωρισμού. Όπως θα δούμε, ο κατά Μαρξ ταξικός διαχωρισμός αποτελεί ένα ισχυρό αναλυτικό εργαλείο για την ανάλυση της εξέλιξης των κοινωνικών σχηματισμών, είτε σε επίπεδο macro (κράτος) ή σε επίπεδο micro (επιχείρηση – νοικοκυριό – άτομο), με την παραδοχή ότι η κάθε κοινωνία απαρτίζεται από συνεχώς μεταβαλλόμενες διεργασίες (processes) και ότι οι μεταβολές που υφίστανται οι κοινωνικές οντότητες (social sites) προκύπτουν από τις ποικίλες και παλινδρομούσες επιρροές που προέρχονται από ταξικές και μη ταξικές διεργασίες, όπως τις ορίζει η μαρξιστική ανάλυση.

Η ΘΕΜΕΛΙΩΔΗΣ ΤΑΞΙΚΗ ΔΙΕΡΓΑΣΙΑ

Όπως ήδη αναφέρθηκε, ο κάθε εργαζόμενος παράγει αξία μεγαλύτερη από την αξία της εργατικής του δύναμης (που ισούται με την αξία των μέσων επιβίωσης και αναπαραγωγής του). Η διαφορά της παραγόμενης αξίας με την αξία της εργατικής δύναμης ορίζεται σαν **πλεόνασμα** (surplus). Ιστορικά το πλεόνασμα είναι απαραίτητο για τη συντήρηση τμημάτων του πληθυσμού που δεν έχουν τη δυνατότητα να εργαστούν (παιδιά, ηλικιωμένοι, ανήμποροι). Όπως όμως θα δούμε, σύμφωνα με την μαρξιστική αντίληψη στο σύγχρονο καπιταλιστικό σύστημα παραγωγής το πλεόνασμα τίθεται στη διάθεση κάποιων ανθρώπων χωρίς να υπάρχει το στοιχείο της ανικανότητας εργασίας. Απλά, οι συνθήκες επιτρέπουν τον προσπορισμό του πλεονάσματος που παράγουν οι (παραγωγικοί) εργαζόμενοι από κάποιους που δεν εργάζονται. Τους τελευταίους ο Μαρξ τους ονομάζει καπιταλιστές και προσδίδει σαφώς στον προσπορισμό του πλεονάσματος το στοιχείο της εκμετάλλευσης. Εκτός από το καπιταλιστικό σύστημα παραγωγής ο Μαρξ όρισε και άλλα συστήματα εκμετάλλευσης, όπως το φεουδαρχικό και το σκλαβικό, όπου επίσης κάποιοι που δεν εργάζονται προσπορίζονται το πλεόνασμα (πλεονασματική εργασία). Αντίθετα, το σύστημα παραγωγής, όπου οι ίδιοι άνθρωποι που παράγουν το πλεόνασμα το προσπορίζονται και το διαθέτουν όπως αυτοί επιθυμούν το όρισε σαν κομμουνιστικό. Είναι

προφανές, ότι στο κομμουνιστικό σύστημα παραγωγής δεν υπάρχει το στοιχείο της εκμετάλλευσης.

Σε κάθε σύστημα παραγωγής το πλεόνασμα σχηματίζεται μέσα από μια παραγωγική διεργασία, όπου συνδυάζεται η ανθρώπινη εργασία με κάποια μέσα παραγωγής (π.χ. κτίρια, μηχανήματα, Α' ύλες). Από τη μια πλευρά της παραγωγικής διεργασίας βρίσκονται οι άνθρωποι που παράγουν τα προϊόντα (αξίες χρήσης) και κατ' επέκταση το πλεόνασμα (παραγωγικοί εργαζόμενοι) και από την άλλη οι σφετεριστές του πλεονάσματος (που δεν αποκλείεται να είναι οι ίδιοι οι εργαζόμενοι). Κατά την ορολογία των Resnick και Wolff¹, η ως άνω διεργασία παραγωγής και σφετερισμού του πλεονάσματος ονομάζεται **θεμελιώδης ταξική διεργασία**. Κατ' επέκταση, οι εργαζόμενοι (παραγωγοί του πλεονάσματος) κατέχουν την θεμελιώδη ταξική θέση του παραγωγικού εργαζόμενου, ενώ οι σφετεριστές του πλεονάσματος κατέχουν την θεμελιώδη ταξική θέση του πρώτου λήπτη του πλεονάσματος. Αμφότεροι, καπιταλιστές και παραγωγικοί εργαζόμενοι κατέχουν τις θεμελιώδεις ταξικές θέσεις (fundamental class positions).

Θα επαναλάβω, ότι η θεμελιώδης ταξική διεργασία και οι αντίστοιχες ταξικές θέσεις είναι παρούσες σε όλα τα συστήματα παραγωγής (π.χ. καπιταλιστικό, φεουδαρχικό, κομμουνιστικό). Με άλλα λόγια, όπου υπάρχει παραγωγή πλεονάσματος υπάρχει και θεμελιώδης ταξική διεργασία. Ήδη έχει γίνει αντιληπτό, ότι ο ως άνω ταξικός διαχωρισμός, σε παραγωγικούς εργαζόμενους και σε λήπτες του πλεονάσματος διαφέρει θεμελιωδώς από τον παραδοσιακό διαχωρισμό σε πλούσιους – φτωχούς, ισχυρούς – ανίσχυρους και κάτοχους – μη κάτοχους περιουσίας. Ο μαρξιστικός ταξικός διαχωρισμός δεν σταματάει εδώ. Επεκτείνεται ανάλογα με τον τρόπο που γίνεται η διανομή του πλεονάσματος, σύμφωνα με τη βούληση του πρώτου λήπτη. Επίσης, σύμφωνα με την περαιτέρω διάθεση του πλεονάσματος σε παρεπόμενους λήπτες, μετά την πρώτη διανομή του από τον πρώτο λήπτη (σφετεριστή). Έτσι, σύμφωνα με την ορολογία των Resnick – Wolff έχουμε τις **υπαγόμενες ταξικές διεργασίες** (και τις αντίστοιχες ταξικές θέσεις), καθώς και τις μη ταξικές διεργασίες (και τις αντίστοιχες ταξικές θέσεις). Η ορολογία «υπαγόμενη» (subsumed) αναφέρεται στην εξάρτησή της από την θεμελιώδη (fundamental), δεδομένου ότι αναφέρεται σε διανομή πλεονάσματος που έχει ήδη παραχθεί στη θεμελιώδη ταξική διεργασία. Αλλά ας δούμε περισσότερα για τις υπαγόμενες και μη ταξικές διεργασίες στα επόμενα κεφάλαια.

¹ S. Resnick – R. Wolff “Knowledge and class – a Marxian critique of political economy”

Η ΥΠΑΓΟΜΕΝΗ ΤΑΞΙΚΗ ΔΙΕΡΓΑΣΙΑ

Ο πρώτος λήπτης του πλεονάσματος, που όπως είπαμε κατέχει την θεμελιώδη ταξική θέση του (πρώτου) σφετεριστή του πλεονάσματος, ενδιαφέρεται πρωτίστως να εξασφαλίσει τις συνθήκες επιβίωσης της εν λόγω θεμελιώδους ταξικής διεργασίας (π.χ. φεουδαρχικής). Για το σκοπό αυτό μοιράζει το πλεόνασμα προς ποικίλες κατευθύνσεις, εις τρόπον ώστε κατά την κρίση του να εξασφαλιστούν οι βέλτιστες συνθήκες αναπαραγωγής της θεμελιώδους ταξικής διεργασίας. Η διεργασία της διανομής του πλεονάσματος ονομάζεται κατά την ορολογία των Resnick και Wolff **υπαγόμενη ταξική διεργασία** (subsumed class process), ενώ τόσο ο πρώτος διανομέας του πλεονάσματος, όσο και οι άμεσοι λήπτες των μεριδίων διανομής του πλεονάσματος ονομάζονται **υπαγόμενες ταξικές θέσεις** (subsumed class positions). Από τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι ο κάτοχος της θεμελιώδους ταξικής θέσης του πρώτου λήπτη του πλεονάσματος (π.χ. καπιταλιστής) είναι εξ ορισμού ταυτόχρονα και κάτοχος της υπαγόμενης ταξικής θέσης του πρώτου διανομέα του πλεονάσματος. Κατέχει δηλαδή ταυτόχρονα δυο ταξικές θέσεις, χωρίς να αποκλείεται να κατέχει και περισσότερες, όπως θα δούμε στα επόμενα.

Η ΜΗ ΤΑΞΙΚΗ ΔΙΕΡΓΑΣΙΑ

Η μαρξιστική ανάλυση δίνει έναν απλούστατο ορισμό στη μη ταξική διεργασία: Σαν μη ταξική ορίζεται κάθε διεργασία που δεν σχετίζεται με την παραγωγή, το σφετερισμό και την πρώτη διανομή του πλεονάσματος. Έτσι για παράδειγμα, οι οικονομικές διεργασίες που σχετίζονται με την περαιτέρω διανομή του πλεονάσματος, του οποίου έχει ήδη γίνει η (πρώτη) διανομή του προς τις υπαγόμενες ταξικές θέσεις (δηλαδή η διοχέτευση του πλεονάσματος από τον κάτοχο μιας υπαγόμενης ταξικής θέσης προς κάποιον άλλον), αποτελεί μη ταξική οικονομική διεργασία. Άλλες, μη ταξικές οικονομικές διεργασίες, είναι π.χ. οι αγοροπωλησίες, το διεθνές εμπόριο, η πώληση της εργατικής δύναμης κλπ. Είναι προφανές, ότι σύμφωνα με τον παραπάνω ορισμό οι διάφορες πολιτικές, πολιτισμικές και φυσικές διεργασίες που περιβάλλουν την θεμελιώδη και υπαγόμενες ταξικές διεργασίες (και επηρεάζουν αυτές) είναι μη ταξικές διεργασίες. Διευκρινίζω, ότι σύμφωνα με την αντίληψη του οβεντετερμινισμού, ο χαρακτηρισμός «μη ταξικός» ουδόλως υποβαθμίζει τον ρόλο των μη ταξικών έναντι των ταξικών διεργασιών. Οι δεύτερες εξασφαλίζουν την αναπαραγωγή (ή την εξαφάνιση) των πρώτων, ενώ οι πρώτες αποτελούν προϋπόθεση για την ύπαρξη των δευτέρων. Η λογική του αμοιβαίου αιτιατού υποδηλώνει ακριβώς την διαρκή αλληλεπίδραση των διεργασιών μέσα σε ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον. Όπως θα δούμε, η υπαγόμενες ταξικές διεργασίες έχουν το σκοπό της υποστήριξης των κατάλληλων μη ταξικών διεργασιών, που βοηθούν στην αναπαραγωγή της θεμελιώδους ταξικής διεργασίας.